

Володимир КОВАЛЬЧУК (Київ)

**ДАНИЛИШИН О. ПОВСТАНСЬКИМИ СТЕЖКАМИ
ЖИДАЧІВЩИНИ. БОЇ, БУНКЕРИ, КРИЇВКИ... –
ДРОГОБИЧ: КОЛО, 2012. – 514 с.**

Уже після прочитання перших сторінок нової книги колишнього учасника українського підпілля, політв'язня, члена Братства ОУН–УПА, Конгресу українських націоналістів та Спілки політв'язнів України Олексія Данилишина стає зрозуміло: перед нами аж ніяк не “короткий нарис історії учасників національно-визвольної боротьби”, як про це скромно зазначив автор у зверненні до читачів. Це поважний компендіум авторитетного краєзнавця про визвольну боротьбу на Жидачівщині (нині – Львівська обл., до 1951 р. – Дрогобицька). Спогади, фотодокументи сотень місцевих підпільників та упівців, опубліковані в цій книзі, органічно доповнюють раніше оприлюднені відомості з історії військових округ № 4 “Говерля”, № 5 “Маківка” УПА–Захід і Карпатської округи ОУН(б) у 18-му і 19-му томах Літопису УПА¹, праця Василя Ільницького², Олександра Іщука, Наталії Ніколаєвої³, Дмитра Проданика⁴, Романа Грицьківа⁵ та багатьох інших авторитетних дослідників.

Рецензоване видання починається із загальних відомостей про місцеву мережу ОУН(б) та підрозділи УПА (с. 9–35). Охарактеризовано їхню структуру, мету, завдання діяльності. Також наведено загальні огляди зброї, одностроїв, нагород, преси. Зауважені й правила спорудження криївок.

У другому розділі (с. 36–86) акумульовано різнобічні дані про історію функціонування референтури пропаганди Центрального проводу ОУН(б), зокрема підзвітних їй законспірованих друкарень у Жидачівському районі (“Вінниця” – в с. Бертишів; “Полтава” – в с. Юшківці; друкарня в с. Дев’ятниках).

¹ Літопис УПА. – Торонто; Львів, 1990. – Т. 18: Карпатська група УПА “Говерля”. – Кн. 1: Документи, звіти та офіційні публікації / Упоряд. П. Содоль. – 328 с.; Торонто; Львів, 1992. – Т. 19: Карпатська група УПА “Говерля”. – Кн. 2: Спомини, статті та видання історикомемуарного характеру / Упоряд. П. Содоль. – 357 с.

² Ільницький В. Провід ОУН Карпатського Краю. – Торонто; Львів, 2012. – 128 с. – (Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 21); його ж. Кадрове наповнення Дрогобицького окружного проводу ОУН (1945–1952 рр.) // Український історичний збірник. – 2012. – Вип. 15. – С. 174–191.

³ Ішук О., Ніколаєва Н. Ярослав Богдан – “Всеволод Рамзенко”: підпільник та публіцист. – Торонто; Львів, 2011. – 128 с. – (Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 14).

⁴ Проданик Д. Шлях боротьби Василя Сенчака–“Ворона”. – Торонто; Львів, 2011. – 128 с. – (Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 15).

⁵ “Грім”. Полковник УПА Микола Твердохліб: Спогади і матеріали / Упоряд. Р. Грицьків. – Торонто; Львів, 2008. – 128 с. – (Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 5).

На цю тему представлено цитати з радянських документів, витяги зі спогадів учасників національно-визвольної боротьби регіону, їхніх нащадків, місцевих жителів, уривки зі статей сучасних істориків.

Показова історія юшковецької друкарні, що розміщувалася в підвалі школи, директором якої в 1939–1941 рр. працювала Ярослава Стецько (с. 37) – знаний журналіст, співорганізатор жіночої мережі і юнацтва ОУН, Українського Червоного Хреста, Антибільшовицького блоку народів. У цій та інших двох друкарнях видавалися найвідоміші підпільні газети та журнали: “Ідея і чин”, “Повстанець”, “За Українську Державу”, “Перець”. Щоб читач міг уявити, наскільки багато людей читало повстанську періодику, Олексій Данилишин навів вражаючий факт: узимку 1949/1950 рр. сумарний наклад друкарень ОУН(б) лише в Дрогобицькій області перевищував 300 тис. примірників (с. 66).

У книзі знайдуть чимало цікавого для себе дослідники історії повсякдення. Наприклад, оприлюднюються непересічні свідчення провідника Долинського надрайону Мирослава Зборка-“Арсена” про побут, спосіб життя, хобі, літературні вподобання керівника Головного осередку пропаганди ОУН(б) у Карпатах Петра Федуна. Прикметний факт: цей пропагандист полюбляв танцювати в криївці, де жив, під музику радіо зі зв’язковою Галиною Голояд (с. 71). Такі сюжети – цінне джерело з реконструкції просопографічних портретів діячів визвольного руху.

Структурна архітектоніка третього та четвертого розділів книги (с. 87–506) засвідчує прагнення автора відтворити біографії людей, котрі народилися на Жидачівщині й пов’язали своє життя зі ОУН(б) чи УПА. На наш погляд, із поставленою метою Олексій Данилишин впорався блискуче – описав понад дві тисячі повстанців із більш ніж ста населених пунктів. Серед охарактеризованих ним діячів визвольного руху є такі земляки, як засновник СБ ОУН(б) Микола Лебідь, провідник Львівського краю ОУН Дмитро Слюзар-“Арпад”, референти СБ Львівського краю Ярослав Дякон-“Мирон” і Богдан Прокопів-“Степан”. До слова, згадані й ті вихідці з Жидачівщини, котрі воювали в УПА далеко від дому – на Північно-західних українських землях, як-от командир групи (ВО) “Богун” УПА-Північ Петро Олійник-“Еней”. Виявляється, на Жидачівщині навіть було набрано сотню для поповнення куреня “Енея” на Волині (с. 159). У книзі міститься і біографічний портрет політвиховника групи УПА “Схід” Петра Гудзоватого-“Очеретенка” – уродженця села Володимирців Жидачівського району. До речі, цій людині сучасний рівненський історик Ігор Марчук присвятив окреме історичне дослідження. Там детально з’ясовано життєвий шлях Гудзоватого – від вишколу в Дружинах українських націоналістів під проводом Романа Шухевича, активної участі у творенні перших відділів Української повстанської армії, інструктування перших сотень на Волині та Поліссі – до командування рейдовими підрозділами групи УПА “Тютюнник”⁶.

У найбільшому, четвертому розділі (с. 133–499) представлено повстанців “низового” рівня, а саме тих членів та симпатиків визвольного руху, котрі народилися в таких населених пунктах Жидачівщини: Антонівка, Баківці, Бережниця, Бертишів, Бориничі, Бородчиці, Бортники, Борусів, Бринці Церковні, Бринці Загірні, Букавина, Буянів, Вербиця, Вибранівка, Вільхівці,

⁶ Марчук І. Сотник УПА Петро Гудзоватий-“Очеретенко”. – Львів, 2011. – 120 с.

Вовчатичі, Володимирці, Волиця Гніздичівська, Ганнівці, Голешів, Городище Королівське, Городищенське, Гніздичів, Грусятині, Голдовичі, Дев'ятники, Дуліби, Дем'янка Лісна, Дем'янка Наддністрянська, Демня-Корчівська, Демня-Сулятицька, Демидів, Дроховичі, Добрівляни, Жидачів, Жирівське, Жирова, Журавно, Журавків, Загірочко, Заболотівці, Заріччя, Заліски, Зарічне, Іванівці, Кам'яне, Калинівка, Квітневе, Кнісело, Кологори, Корчівка, Которини, Крехів, Корнелівка, Лапшин, Ліщин, Лівчиці, Лисків, Лукавець, Лучани, Любша, Лютинка, Мазурівка, Маринка, Межиріччя, Мельничі, Смогів, Молодинче, Монастирець, Нові Стрілища, Новосільці, Нове Село, Новошино, Облазниця, Орішківці, Отиневичі, Підліски, Піддністрини, Подорожне, Покрівці, Протеси, Прибілля, Пчани, П'ятничани, Репехів, Рогізно, Руда, Рудківці, Соколівка, Старе Село, Старі Стрілища, Сенів, Сугрів, Сулятичі, Сидорівка, Тарнавка, Ходорківці, Черемхів, Чертіж, Чижичі, Чорний Острів, Юшківці. Деякі епізоди біографій уродженців цих сіл, хуторів і міст настільки "нестандартні", що закладають фундамент для подальших студій.

Приміром, Олексій Данилишин описав життєві перипетії Михайла Бориса із села Гніздичева – одного з командирів Червоної армії, котрий перейшов до ОУН(б), а після війни під прибраним прізвиськом жив і працював координатором Інституту літератури ім. М. Ореста в німецькому місті Мюнхені (с. 234–235). Те, що в підпіллі та в УПА перебували экс-червоноармійці – вже факт доведений, проте ще недостатньо досліджений⁷. Особливо багато вихідців із Ча воювали в групі (ВО) "Богун" та підрозділах УПА–Південь. Одним із джерел комплектування цих структур були німецькі табори для радянських військовополонених. Так, у жовтні 1943 р. сотні колишніх червоноармійців зарахували до групи (ВО) "Богун" після того, як українські повстанці напали на німецький табір для військовополонених у передмісті Дубна⁸.

Справжнім головним болем для УПА на Жидачівщині було проникнення до повстанських лав радянських агентів, яке активізувалося в лютому 1945 р. Серед тих, чий "слід" Олексій Данилишин виявив у підпіллі, був і агент НКДБ "Сергій". Нібито як "дезертир" із Червоної армії, він втерся в довір'я підпільників села Володимирців, після чого ліквідував місцеву учительку Тетяну Шульгу, уповноважену чекістами зачитати бандерівцям звернення радянського уряду до підпілля ОУН. Агент спробував "повісити" це вбивство на бандерівців, проте ті вчасно "розкусили" "Сергія" (с. 204–206). Назагал історії на кшталт цієї (запуск "легенд" про вчинення злочинів руками інших) були характерним явищем не лише для Жидачівщини, тому що репрезентували одну з промовистих форм роботи спецслужб у Радянській Україні загалом.

Пряма (і значно більша за масштабністю) аналогія – так звана "Дерманська трагедія". Нагадаємо, що в 1957 р. газета Мізоцького району Рівненщини

⁷ В огляді "Політичне і військове становище в Малопольщі в світлі останніх подій" (січень 1944 р.) читаємо: "Керівництво відділами УПА переважно знаходиться в руках колишніх радянських офіцерів, які втекли з лав Червоної армії. Цим, вочевидь, слід трактувати те, що в групах, які атакують нині села, зустрічаються люди з функціями керівників, котрі говорять чистою російською" (Archiwum Akt Nowych. – Zespół Armia Krajowa. Komenda Lwów. – Sygn. 203/XV. – 42, k. 47).

⁸ Як УПА із німецького полону визволяла червоноармійців. Режим доступу: <http://urb-a.livejournal.com/4057767.html>. (Загол. з титул. екрана).

“Перемога” з подачі місцевих осередків партії, прокуратури, МВС, КДБ вмістила сфальшовану публікацію про виявлення в селі Дермані криниці з рештками 16-и осіб. Далі, за однією з версій, “підспівувачами” звинувачень в убивствах цих людей бандерівцями стали редактор журналу “Жовтень” Юрій Мельничук та завідувач відділу поезії цього видання⁹. Відтоді легенда про “клятих бандерівців”, які в роки Другої світової війни закидали дерманські криниці трупами ні в чому не повинних людей, гуляє світом і досі.

Олексій Данилишин не уникає й описів боїв, що точилися за участю бійців УПА на Жидачівщині. Так, унаслідок сутички сотні УПА “Сіроманці” з двома сотнями енкаведистів, що сталася на Рогатинщині 1944-го, пише він, полягли десятки повстанців (с. 346).

У полі зору автора опинилися і методи знущань, які радянські спецслужби застосовували в “упокоренні” українських націоналістів та цивільного населення на Жидачівщині. Приміром, пароху села Незнанова Станіславу Сяроку енкаведисти (неподалік села Отиневичів?) завдали багнетами “40 колото-ріжучих ран” (с. 386). Анну Балук у селі Отиневичах було вбито тільки за те, що “агітаційну радянську листівку, в якій закликали йти на вибори, використала як обгортку для їжі” (с. 387). Жителів села Прибілля Миколі Олинському працівники НКВС “повибивали зуби, повикручували руки, ноги, розбили обличчя”, бо розповсюджував листівки проти радянських виборів (с. 404). Повстанцю Мирославу Рудницькому в селі Соколівці радянські карателі “відрізали статевий орган”, від чого він “помер у муках” (с. 419).

Непересічні сюжети четвертого розділу книги – історії про шлюби членів оунівського підпілля. Наприклад, у виданні зазначається, що 1946-го талановитий підпільний художник, гравірувальник Дмитро Думашівський-“Чугайстер” одружився зі зв’язковою Катериною Вербовською (с. 289). Також дізнаємося про те, як 29 вересня 1949 р. побралися “один із провідних керівників українського визвольного руху Євстахій Пацевко («Смерека») і Марія Мала, котра допомагала українському підпіллю”. Він – із Залісок на Жидачівщині, наречена – з Буковини (с. 287–288). А дружина підпільника Михайла Коцінського, котрий загинув у селі Орішківцях, настільки його кохала, що вишила чоловікові напис на хустинці: “З’їли пташки цвіт з калини, ще й з’їдять калину. Ой кого я вірно люблю, того не покину” (с. 379). Загалом, тема особистого життя в підпіллі останнім часом викликає жваве зацікавлення дослідників¹⁰. До речі, кілька років тому ми теж її певною мірою “зачепили” – опублікували в “Українському археографічному щорічнику” історію кохання друкарки провідника Луцької округи ОУН(б) Лідії Зубрицької й провідника Берестечківського району вказаної округи Василя Сарчука, разом із повним текстом їхнього свідчення про одруження¹¹.

Також у книзі розкривається історія появи повстанської пісні “Лента за лентою”. Виявляється, все почалося з вірша, якого склав після загибелі в

⁹ Жив’юк А., Марчук І. Від “Дерманської республіки” до “Дерманської трагедії”: Нариси історії українського визвольного руху в Дермані на Волині. – Рівне, 2011. – С. 120–140.

¹⁰ Гінда В. Особливості підпільного шлюбу. Як складалося сімейне життя бійців ОУН та УПА // Кореспондент. – 2013. – 19 вересня. Режим доступу: <http://ua.korrespondent.net/journal/1604814/print>. (Загол. з титул. екрана).

¹¹ Ковальчук В. Документування шлюбів в ОУН і УПА // Український археографічний щорічник. Нова серія. – 2010. – Вип. 15. – С. 692–697.

РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

1948 р. есбіста Ярослава Дякона-“Мирона” його охоронець, уродженець села Вибранівки Жидачівського району Микола Сорокаліта. Згодом Василь Заставний-“Шершень” із села Чижичів підібрав мелодію до його поетичних рядків (с. 197–198).

“Суха” фактографія в книзі доречно доповнена численними світлинами діячів визвольного руху, подано малюнки-реконструкції їхніх криївок. Такий тематичний поворот цілком логічний, бо криївок у Карпатах було споруджено сотні, якщо не тисячі. Приміром, лише за один тиждень (від 29 грудня 1944 до 4 січня 1945 рр.) у Рогатинському районі на Станиславщині (тепер – Івано-Франківська область) внутрішні війська НКВС знайшли 327 (!) “схронів”¹². Гідне подиву, в яких місцях Жидачівщини підземні споруди влаштували. За даними Олексія Данилишина, будували криївки в печях (с. 164), під берегами річок (с. 169), пасовищами (с. 171), картопляними ямами в клунях (с. 189), із входом під січкарнею (с. 198), навіть під кущами глоду (с. 232). Також автор рецензованого дослідження уміло їх типізував. Виявляється, деякі з криївок навіть спеціально призначалися для збереження повстанських архівів та слугували пунктами зв’язку (с. 31).

Детально описано обставини загибелі у криївках багатьох членів жидачівського підпілля. До прикладу, вже згадуваний референт СБ Львівського краю Ярослав Дякон не лише застрелився, коли його криївку оточили емдєбісти, але й перед цим знищив усі документи, виливши на них сірчану кислоту (с. 99). За викриття криївок представникам радяських органів влади, наприклад, головам сільрад, платилися великі гроші. Олексій Данилишин описав, як Служба безпеки УПА засудила голову сільради села Кологорів Павла Коцінського за те, що “за юдину працю взяв від москалів 10 000 крб.” (с. 309).

Звісно, рецензована праця має деякі недоліки. Так, автор розлого описав типову повстанську криївку, цитуючи спогади командира одного з тактичних відтинків УПА на Закарпатті Степана Стебельського-“Хріна” (с. 32–34), хоча члени Карпатського крайового проводу ОУН(б), зокрема Михайло Дяченко-“Марко Бослав”¹³, теж залишили сповнені промовистими “житейськими” подробицями характеристики перебування в підземних сховищах. Постанови III Великого Збору ОУН на с. 147 Олексій Васильович чомусь згадав в однині (“Постанова...”). Найбільший Гурбівський бій УПА дослідник назвав “боєм під Турбами” (с. 107). Трапляються й граматичні огріхи (“...в населених пунктах”).

Висловлені зауваження ніяк не применшують позитивної оцінки книги Олексія Данилишина. Праця свідчить про гідну пошани кваліфікацію дослідника, серйозний житейський досвід і вміння вести пошукову роботу “в полі”. Поза сумнівом, книга “Повстанськими стежками Жидачівщини. Бої, бункери, криївки...” стане у пригоді дослідникам української національно-визвольної боротьби ХХ ст.

¹² Теория и практика западноукраинского национализма в документах НКВД, МВД и МГБ СССР (1939–1956): Сборник документов / Состав. Н. Владимирцев, В. Кривец и др. – М., 2010. – С. 160.

¹³ *Луцук О.* Життя та доля Михайла Дяченка-“Марка Бослава”. – Торонто; Львів, 2010. – С. 95–97. – (Літопис УПА. Серія “Події і люди”. – Кн. 9).